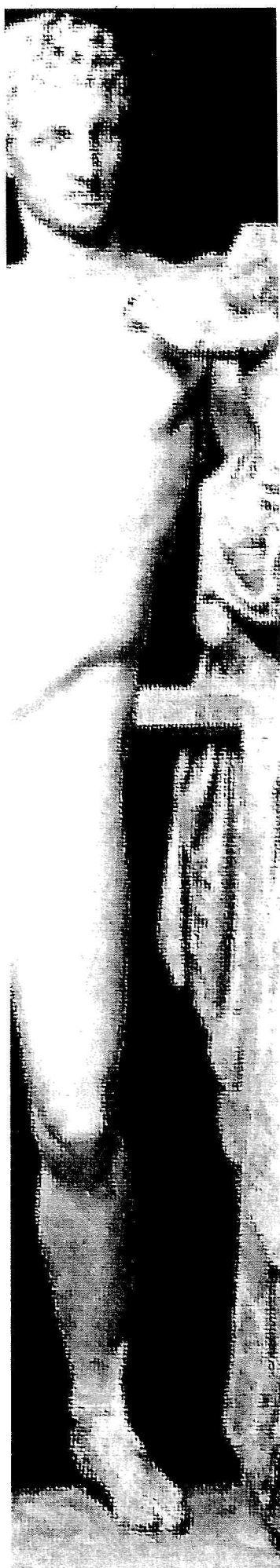

ΔΙΑΒΑΣΩ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 399 · ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1999

Ο Χάιντεγκερ, ερμηνευτής του Πλάτωνος Το «φαινόμενο» της αλήθειας

της
Τερέζας Πεντζοπούλου-Βαλαλά

Είναι μάταιο ίσως να αναζητήσει κανείς στη σκέψη του Χάιντεγκερ μια «θεωρία» της αλήθειας, γιατί μια τέτοια θεωρία δεν υπάρχει. Όλη του η φιλοσοφία στηρίζεται ακριβώς στη θέση ότι η αλήθεια δεν μπορεί ποτέ να αποτελέσει αντικείμενο θεωρίας –όχι γιατί η έννοια είναι μη αποκρίσιμη απλά γιατί, για τον Χάιντεγκερ, η ίδια η φιλοσοφία είναι αλήθεια· και η φιλοσοφία δεν είναι ούτε θεωρία ούτε κατασκευή. Ενδεικτικό άλλωστε είναι το γεγονός ότι ο Χάιντεγκερ ομιλεί για το «φαινόμενο της αλήθειας» (Wahrheitsphänomen), «το συμβάν της αλήθειας» (Wahrheitsgeschehen) ή, απλά, για την «αλήθεια».

Ο ορίζοντας, μέσα στον οποίο προβάλλεται το «φαινόμενο της αλήθειας», είναι ο οντολογικός χώρος. Όσο περιέργο και αν φανεί τούτο, ο όρος «οντολογικός» στον Χάιντεγκερ δεν αναφέρεται στο *ον* και δεν δηλώνει, όπως θα υπέθετε κανείς, έναν οποιονδήποτε λόγο για το *ον*. Οντολογική δεν είναι η σκέψη που έχει ως αντικείμενό της το *ον*. Μια τέτοια σκέψη είναι οντική. Οντολογική είναι η σκέψη που καθιστά έκδηλο το ενεχόμενο. Όταν η σκέψη φέρει στο φως, φανερώνει αυτό που ήταν κρυμμένο, και μέσα από το φανέρωμα αποκαλύπτεται ταυτόχρονα αυτό που προϋποτίθεται –το Είναι– και αυτό που το προϋπέθετε, το *ον*, τότε η σκέψη είναι οντολογική.

Η οντολογική διαφορά δεν είναι διάκριση. Ας πάρουμε τη φράση: «το τραπέζι είναι ένα *ον*». Αν πούμε: τι σημαίνει *ον*; απαντούμε: αυτό που είναι. Ήδη στον

προσδιορισμό του όντος συναντούμε το Είναι. Εάν ερωτήσουμε: τι σημαίνει το Είναι; ήμε ότι το Είναι δηλώνει ότι κάτι, ένα πράγμα, π.χ. το τραπέζι, είναι ως ον. Η δυσκολία να συληάβουμε την οντολογική διαφορά έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι η διαφορετική χρήση των όρων την προϋποθέτει: η χρησιμοποίηση των διαφορετικών λέξεων προέρχεται από την ίδια τη διαφορά.

Η οντολογική διαφορά δηλώνει, σε τελευταία ανάληψη, το χώρο συναντήσεως του Είναι που, ως Είναι πάντοτε ενός όντος, υπερβαίνει τον εαυτό του προς το ον, και του όντος που, μέσα από την υπέρβαση που το συγκροτεί, συγκροτείται στην απο-κάλυψη. «Υπέρβαση» και «έλευση» δηλώνουν ότι ον και Είναι συναντώνται κάτω από το διαχωρισμό τους.

Τη διάκριση ανάμεσα στο αποφαντικό και το ερμηνευτικό επίπεδο, τη δεύτερη προϋπόθεση για τη μελέτη του φαινομένου της αλήθειας, θα την κατανοήσουμε καλύτερα μέσα από την ερμηνεία που δίνει ο Χάιντεγκερ της πλατωνικής θεωρίας της αλήθειας. Θα πρέπει όμως να πούμε εξ αρχής ότι, ερμηνεύοντας τον Πλάτωνα, ο Χάιντεγκερ δεν θα δείξει το πέρασμα από το αποφαντικό στο ερμηνευτικό επίπεδο, αληά ακριβώς το αντίστροφο: θα αφήσει να φανεί με ποιον τρόπο από την ερμηνευτική σκέψη –την πρωταρχική– η φιλοσοφική σκέψη πέρασε στο αποφαντικό επίπεδο και μεταβλήθηκε σε παραστατική σκέψη (vorstellendes Denken).

Το πέρασμα από την αλήθεια ως εκ-κάλυψη –χρησιμοποιούμε τη λέξη από το αρχαίο ρήμα εκκαλύπτειν που αποδίδει, κατά τη γνώμη μας, πιστά τη γερμανική λέξη Unverborgenheit– στην αλήθεια ως απόφανση (Aussage) γίνεται μέσα από την πλατωνική φιλοσοφία. Από αυτή την άποψη, η πραγματεία *Η θεωρία του Πλάτωνα περί αλήθειας** παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και θα μας απασχολήσει εδώ.

Αποκαλυπτική για την κατανόηση της ερμηνείας του Χάιντεγκερ είναι η θέση του φιλοσόφου –που διατυπώνεται προλογικά και κυριαρχεί στο κείμενο– ότι η θεωρία ενός στοχαστή είναι αυτό που μέσα στον ρητό λόγο (Gesagtes) παραμένει άρρητο (Ungesagtes) (PW, σ. 230). Αυτό το άρρητο πρέπει να το κάνουμε αντικείμενο της δικής μας σκέψης, να σκεφτούμε δηλαδή πάνω σ' αυτό, για να συληάβουμε την ουσία του ρητού. Αυτό που μέσα στη σκέψη του Πλάτωνος παραμένει άρρητο είναι η μεταβολή στον προσδιορισμό της ουσίας της αλήθειας. Το πώς επέρχεται η μεταβολή και τι ακριβώς θεμελιώνεται μέσα από αυτή τη μεταβολή της ουσίας της αλήθειας, εξηγείται, κατά τον Χάιντεγκερ, με την ερμηνεία της αλληγορίας του σπηλαιίου.

Η πλατωνική αλληγορία επιτρέπει, συνεπώς, να εισχωρήσουμε σ' αυτή την ουσιαστική μεταβολή της αλήθειας. Το μήνυμα της αλληγορίας είναι το πέρασμα από ένα χώρο σε έναν άλλο χώρο, όπου το ον φανερώνεται όπως είναι και όχι πια ως «σκιά». Το πέρασμα γίνεται μέσα από διαδοχικά στάδια εκ-καλύψεως, μέσα από τα οποία συνεχώς μεταβάλλεται η μορφή της.

Τα τρία πρώτα διαδοχικά στάδια επισημαίνονται από τον Χάιντεγκερ σε τρία σημεία του πλατωνικού μύθου και εκφράζονται με τις προτάσεις:

– *Παντάσσι δη, ...οι τοιούτοι ουκ αν αληθο τι νομιζοιεν το αληθές ή τας των σκευαστών σκιάς* (Πολ. 515c 1-2).

– *...ηγείσθαι τα τότε ορώμενα αληθέστερα ή τα νυν δεικνύμενα;* (515d 6).

– *των νυν λεγομένων αληθών* (516a 3).

Στο τρίτο στάδιο φτάνουμε από τον θετικό και τον συγκριτικό βαθμό (αληθές, αληθέστερα) στον υπερθετικό βαθμό: αληθέστατα. Η λέξη «αληθέστατα» δεν απαντά σ' αυτό το σημείο του πλατωνικού κειμένου· ο Χάιντεγκερ όμως παραπέμπει σ' ένα αντίστοιχο χωρίο (484c κ.εξ.), όπου ο Πλάτων ομιλεί για το αληθέστατον.

Η τέταρτη φάση είναι η επιστροφή στο σπήλαιο και ο αγώνας του απελευθερωμένου με τους δεσμούς. Ο αγώνας απαιτεί ακριβώς να έρθει στο φως αυτό που είναι σκεπασμένο, συγκαλυμμένο. «Εκ-καλύπτειν» σημαίνει απο-καλύπτω κάτι, το φέρω έξω στο φως. Αυτό που εκκαλύπτεται πρέπει να αποσπαστεί από τη συγκάλυψη, πρέπει να αγωνιστούμε για να το αποσπάσουμε. Αυτό ακριβώς δηλώνει, για τον Χάιντεγκερ, το στερητικό α της λέξης α-λήθεια που ανήκει στην ουσία της αλήθειας.

Το σημαντικότερο στοιχείο στην αλληγορία του σπηλαιίου είναι, για τον φιλόσοφο, η φωτιά και οι σκιές, το φως του ήλιου και ο ήλιος, γιατί ακριβώς μέσα από αυτές τις εικόνες οδηγούμαστε στη σημασία της «ιδέας». Γιατί την εκ-κάλυψη την κατανοούμε σαν αυτό που επιτρέπει σιγά-σιγά να βλέπουμε το φανερωμένο όπως είναι: είδος, ιδείν, ιδέα, οι λέξεις δηλώνουν αποφασιστικά τη σχέση αυτού που φαίνεται με την όψη με την οποία μας φαίνεται. Και στο φως του ήλιου η όψη αυτή (=η ιδέα) είναι η αληθινή. «*Η ιδέα*», γράφει ο Χάιντεγκερ, «είναι το φαίνεσθαι που δανείζει σ' αυτό που είναι παρόν την όψη» (PW, σ. 225).

Η «ιδέα» είναι λοιπόν το καθαρό «φαίνεσθαι» (scheinen) με τη σημασία που ήμε: «ο ήλιος φαίνεται». Η «ιδέα» δεν αφήνει να φανεί κάτι πίσω της· είναι η ίδια αυτό που εκκαλύπτεται.

Η ουσία της «ιδέας» είναι ότι κάτι φαίνεται όπως ακριβώς είναι. Οι δύο όροι «φανερωμένο» και «ιδωμένο» δείχνουν

* Platons Lehre von der Wahrheit (=PW) (1931/32, 1940) στο Wegmarken, GA 9, 1976, σσ. 203-238.

τη βαθύτερη υφή της ιδέας. Η ιδέα μάς καλεί να δούμε κάτι όπως ακριβώς είναι παρ-όν. Παρουσία όμως σημαίνει πάνω απ' όλα την ουσία του όντος. Γι' αυτό, για τον Πλάτωνα, η ιδιόζουσα ουσία του όντος βρίσκεται στο «τι-είναι» (Was-sein, quidditas, essential). Αυτό που η ιδέα κάνει ορατό στην όψη και το προσφέρει στη θέαση είναι, για τα βλήματα που στρέφονται επάνω της, η εκ-κάλυψη αυτού του οποίου η ίδια αποτελεί την όψη. Έτσι το εκ-καλυμμένο συλλαμβάνεται από πριν και μόνο ως το αντίληπτό στην πράξη της αντίληψης, το «γιγνώσκόμενον»

στην πράξη του *γιγνώσκειν* (erkennen). Οι δύο όροι *νοεῖν* και *νοεῖς* αποκτούν, μέσα από την πλατωνική αυτή θέση, την ουσιαστική τους σύνδεση με την «ιδέα».

«Εκ-κάλυψη» σημαίνει τώρα», παρατηρεί ο Χάιντεγκερ, *«πάντοτε το εκ-καλυμμένο, δηλαδή αυτό του οποίου η πρόσβαση καθίσταται δυνατή μέσα από το "φαίνεσθαι" της ιδέας. Από τη στιγμή όμως που η πρόσβαση πραγματοποιείται αναγκαστικά μέσα από το οράν, η εκ-κάλυψη πλέκεται μέσα στη σχέση της με το οράν, γίνεται κάτι σχετικό μ' αυτό»* (PW, σ. 225).

Στην ανάπτυξη όμως της αλληγορίας του σπηλαίου, όπως και της γνωστής, στο βιβλίο VI, παραβολής του ήλιου, δεν έχουμε διατυπωμένη μια θεωρία της αλήθειας. Δεν γίνεται λόγος για την αλήθεια. Και όμως η αλήθεια είναι το θεμελιώδες εκείνο άρρητο –για το οποίο μιλήσαμε προηγουμένως– που υποβαστάζει όλη την αλληγορία του σπηλαίου.

Εδώ θα πρέπει να προσέξουμε: η θέση του Χάιντεγκερ είναι ότι δεν γίνεται λόγος για την αλήθεια, γιατί ο ίδιος ο λόγος θεμελιώνει την αλήθεια, αφού ο πλατωνικός λόγος, στην αλληγορία του σπηλαίου, δηλώνει ακριβώς την κυριαρχία της ιδέας.

Ποια αλήθεια όμως δηλώνεται; Και τι σημαίνει να ομιλούμε για την κυριαρχία της ιδέας; Η απάντηση του Χάιντεγκερ είναι απλή: η αλληγορία, στην ουσία της, αναγγέλλει το πέρασμα από την αλήθεια στην ιδέα. Η ιδέα –και γίνεται τούτο κατανοητό μέσα από την ιδέα του αγαθού– είναι κυρίαρχη.

«Η αλήθεια», γράφει χαρακτηριστικά ο Χάιντεγκερ –και έχουμε εδώ τον πυρήνα της ερμηνείας του–, *«τίθεται κάτω από τον ζυγό της ιδέας. Στο μέτρο που ο Πλάτων λέγει ότι η ιδέα είναι κυρίαρχη, ότι επιτρέ-*

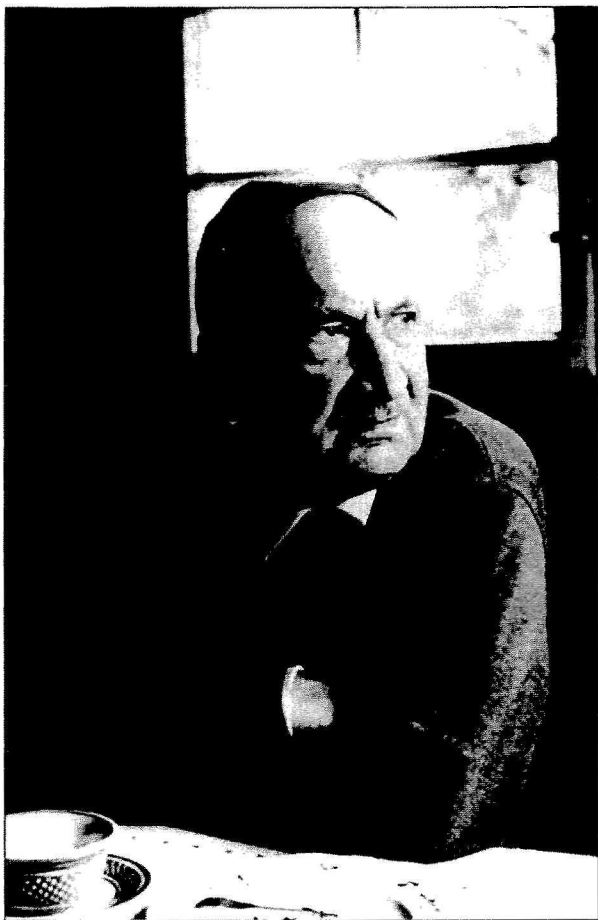
πει την εκ-κάλυψη, εμπλέκεται σε τούτο το άρρητο: η ουσία της αλήθειας δεν εκτυλίσσεται ως ουσία της εκκάλυψης, αλλά αντίθετα, η ουσία της αλήθειας στηρίζεται στην ουσία της ιδέας». (PW, σ. 230)

Πράγματι: τι κάνει ο απελευθερωμένος όταν επιστρέφει στο σπήλαιο; Το πλατωνικό κείμενο μας λέγει: *προς μάλλον όντα τετραμμένος ορθότερον βλήσει* (515d, 3-4).

Η ορθότητα του βλήματος παίζει πια τον σημαντικό ρόλο. Το οράν και το *γιγνώσκειν* γίνονται με τρόπο ορθό: με όλη τη δύναμη, το βλέμμα κατευθύνεται σ' αυτό που πραγματικά είναι. Η αντίληψη (das Vernehmen), ως *ιδεῖν*, μας επιτρέπει πια να ομιλούμε για μια απόλυτη αντιστοιχία –μία συμφωνία– ανάμεσα στην πράξη της γνώσης και το πράγμα που γνωρίζουμε. Ξεπνδά έτσι από την κυριαρχία της ιδέας και του *ιδεῖν* απέναντι στην αλήθεια μια μεταμόρφωση της ουσίας της αλήθειας. Η αλήθεια γίνεται ορθότητα αντιλήψεως και αποφάνσεως. Με τη μεταβολή της ουσίας της αλήθειας πραγματοποιείται συγχρόνως και μια αλλαγή του τόπου της αλήθειας. Ως εκ-κάλυψη παραμένει βασικό γνώρισμα του ίδιου του όντος. Ως ορθότητα του οράν όμως δηλώνει πια την ανθρώπινη στάση απέναντι στο ον (PW, σ. 231).

Από εδώ και πέρα πια, η αποφαντική κρίση της νόησης γίνεται ο τόπος της αλήθειας και του σφάλματος, όπως και της διαφοράς τους. Από εδώ και πέρα, για όλη τη δυτική σκέψη, η ορθότητα της κρίσης γίνεται το κριτήριο της αλήθειας. Ο Θωμάς ο Ακινάτης θεωρεί ότι η αλήθεια συνδέεται πια με την ανθρώπινη νόηση στο μέτρο που νοείται ως ομοίωση.

Έχει πια εγκαταλειφθεί η αλήθεια με τη βαθιά ουσιαστική σημασία του φανερώματος, της εκ-καλύψεως. Η μεταβολή έγινε από τη στιγμή που η ουσία του όντος νοείται ως ιδέα (PW, σ. 234).

Ο Χάιντεγκερ όμως προχωρεί πιο πέρα: με την αλήθεια ως ορθότητα όχι μόνον απομακρυνόμαστε από την αλήθεια ως εκ-κάλυψη, αλλήλ γινόμαστε τώρα μάρτυρες μιας άλλης, βαθύτερης, αλληαγής: η ιδέα είναι πια εκείνη που καθιστά δυνατή την αλήθεια, και όχι η αλήθεια την ιδέα όπως ήταν αρχικά, όταν η αλήθεια σήμαινε την εκ-κάλυψη που επιτρέπει το *ιδείν*.

Μεταβάλλεται έτσι ριζικά η σχέση θεμελίου-θεμελιωμένου: η ιδέα είναι ο θεμελιωτής της αλήθειας. Η αλήθεια θεμελιώνεται στην ιδέα σημαίνει ότι η αλήθεια δεν είναι πια πρωτογενές φαινόμενο αλλήλ δευτερογενές. Η πρωταρχικότητα ανήκει πια στην ιδέα, δηλαδή στη νόηση, δηλαδή στην κρίση. Η κυριαρχία της ιδέας δηλώνει το προβάδισμα της λογικής απέναντι στην οντολογία, το προβάδισμα του νου απέναντι στο *ον*. Αυτήν ακριβώς την κυριαρχία θα τη μεταβάλει σε ερώτημα ο Χάιντεγκερ.

Δεν πρόκειται συνεπώς για μια οποιαδήποτε προσπάθεια να οικοδομηθεί μια νέα θεωρία της αλήθειας, να προσφερθούν νέες λύσεις. Η προσπάθεια του Χάιντεγκερ είναι επιστροφή προς τα πίσω: είναι προσπάθεια να ξεσκεπαστεί αυτό που η δυτική φιλοσοφία έθεσε κάτω από μια γνωσιοθεωρητική σκοπιά.

«Το βήμα προς τα πίσω», έξω από την παραστατική σκέψη της μεταφυσικής δεν την απαρνείται αλλήλ α-

νοίγει το απομακρυσμένο (die Ferne) στο κάλεσμα της αλήθειας (Wahr-heit) του Είναι, μέσα στην οποία μένει και κινείται η αντ-απόκριση». (Επιστολή σ' ένα νέο φοιτητή, Freiburg, 18 Ιουνίου 1950, στις «Διαλέξεις και Πραγματείες»)... «Ανταπόκριση σημαίνει οπισθοχώρηση μπροστά στο κάλεσμα και συνεπώς διείσδυση στη γλώσσα του» (VA, σ. 182).*

Από την εποχή του Πλάτωνος και πέρα, η φιλοσοφία σκέφτεται την ουσία του όντος: η φιλοσοφία είναι βήμμα στις «ιδέες», δηλαδή σ' αυτό που είναι όπως ακριβώς είναι, στην ουσία. Το βήμμα στρέφεται πέρα από τα πράγματα που είναι εκεί, σε κατάσταση «σκιάς», προς τις ουσίες (ιδέες). Αυτό το πέρασμα είναι η ίδια η φιλοσοφία. Και εκείνη η ιδέα που ανάμεσα σε όλες υπερέχει, εφόσον καθιστά τις άλλες δυνατές, η ιδέα που είναι πρώτη αιτία όλων των άλλων και που ο Πλάτων ονομάζει *ιδέα του Αγαθού*, ταυτίζεται πια με το *θείον*.

*«Από την εποχή που το *ον* ερμηνεύθηκε ως ιδέα, η σκέψη πάνω στην ουσία του όντος έγινε μεταφυσική και η ίδια η μεταφυσική θεολογική» (PW, σ. 235).*

Εκείνο όμως που επισημαίνει ο Χάιντεγκερ με ιδιαίτερη έμφαση είναι η επικαιρότητα που χαρακτηρίζει την πηλατωνική θεωρία της αλήθειας. Η θεωρία του Πλάτωνος για την αλήθεια δεν είναι κάτι περασμένο. Είναι «ιστορικό» παρόν.

Η μεταβολή της ουσίας της αλήθειας είναι παρούσα ως κυρίαρχη, θεμελιώδης, πραγματικότητα της ιστορίας του κόσμου (PW, σ. 237). Η αλήθεια είναι συνεπώς ιστορική.

Ο άνθρωπος σκέφτεται πια θεωρώντας την ουσία της αλήθειας ως ορθότητα των παραστάσεων κάθε όντος με βάση τις ιδέες και αξιολογεί το πραγματικό σύμφωνα με «αξίες». Δεν ενδιαφέρει ποιες είναι αυτές οι ιδέες ή οι αξίες: εκείνο που έχει πια σημασία είναι ότι το πραγματικό ερμηνεύεται με το κριτήριο των «ιδεών» και ότι ο «κόσμος» ζυγίζεται με «αξίες» (PW, σ. 237).

Από τη στιγμή που η αλήθεια τίθεται κάτω από τις κατηγορίες της αντιλήψεως και της αποφάνσεως, χάνουμε την επαφή με την ουσία της αλήθειας αφού, μ' έναν γενικό τρόπο, την τοποθετούμε μόνον μας κάτω από το πρίσμα της ιδέας, του *ιδείν*.

Η προσπάθεια συνεπώς να τοποθετήσουμε την ουσία της εκ-καλύψεως στον ορθό λόγο, στο πνεύμα, στη σκέψη, στον Λόγο, σε οποιαδήποτε μορφή υποκειμενικότητας, δεν μπορεί να «σώσει την ουσία της εκ-καλύψεως». Έτσι ο Χάιντεγκερ επισημαίνει τη μεταβολή που επέρχεται στην ουσία της αλήθειας και που σφραγίζει την τύχη της μεταφυσικής στη δυτική σκέψη. □

* *Vorträge und Aufsätze (= VA)*, G. Neske, Pfullingen, 1954, σ. 184.